

Resumaziun

Objekttyp: **Chapter**

Zeitschrift: **Archäologie Graubünden. Sonderheft**

Band (Jahr): **6 (2017)**

PDF erstellt am: **16.07.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

L'onn 1907 è vegnì chattà l'enchaschament da la funtauna da San Murezzan dal temp da bronz, ch'è in dals complexs da chats ils pli impurtants da la preistorgia en las Alps. L'enchaschament ha in plan trapezoid e sa cumpona dals elements da construcziun bischens (bists chavadis ora), chascha dad aissas e construcziun cun laina radunda. Pli navant vegnan registradas aissas piazzadas orizontalmain (uschenumnadas aissas da viertgel) che serran giu la construcziun a ses ur sura. Dasperas èn sa mantegnids ina pitga da raiver e quatter crutschs (roms bifurtgads) che han servì sco chazs. Tut en tut èn avant maun 95 singulas parts che consistan da 117 singuls lains per part resgiads si (chap. 1.1).

Ils 9 da mars 1907 ha Jakob Heierli, quella giada docent privat per preistorgia e per istorgia tempriva a l'università da Turitg e secretari da la societad svizra per preistorgia (SSP), survegnì in telegram cun la novitad che sin il fons da la funtauna Mauritius a San Murezzan sajan vegnids chattads endadens in bist chavà ora (bischen 2) duas spadas, in fragment d'ina spada, in stilet ed ina gluva dal temp da bronz. Jakob Heierli ha fatg viadi in Engiadina'ota per registrar rapports da perditgas sunter ch'ils chats da metal e da lain eran gia vegnids salvads, per far skizzas da la reconstrucziun e per publitgar la finala in artitgel da pliras paginas (HEIERLI 1907). Anc durant l'onn 1907 è l'enchaschament da funtauna vegnì reconstruì en il tschaler dal museum engiadinais a San Murezzan (chap. 3.1.5).

En vista al plan d'exponer da nov la construcziun han ins profità l'onn 2013 da l'ocasiun per analisar archeologicamain tut ils lains per l'emprima giada a moda sistematica – tranter auter er dendrocronologicamain. Las emprimas analisas dendrocronologicas e las emprimas dataziuns tenor la

metoda dal carbon avevan laschà supponer gia durant ils onns 1990 ina dataziun dal temp mez da bronz (SEIFERT 2000); ussa avevi num da far ina valitaziun dendrocronologica complessiva e sistematica (chap. 1.2, 2.3).

La dumonda prioritara per preparar da nov il stabiliment tenor la construcziun e tenor la funcziunalitad originala n'han ins betg pudì responder malgrà la vista schematica da Jakob Heierli malgrà la reconstrucziun da quella giada – plain sbagls – en il museum engiadinais (chap. 5.1.6).

En connex cun la registraziun archeologica da tut ils lains èsi sa mussà che la laina radunda è sa mantegnida differentamain: intgina ha parts cun marschira brina e ruttdira en quadrins, erosiun u parts d'erosiun. Perquai ch'er las parts pertutgadas da marschira brina èn sa mantegnidas en moda excellenta, ha la marschira pudì vegnir definida sco marschira dal temp da bronz. La conclusiun è quella che las stresas geologicas, en las qualas l'enchaschament da funtauna sa chattava e lur capacitad da recepir aua (marschira) ubain la preschientscha d'aua che circulescha permanentamain entaifer questas stresas (erosiun), aveva chaschunà il different stadi da mantegniment da la laina. La laina entaifer la construcziun cun laina radunda, las aissas ed ils bischens sco elements da construcziun eran percenter sa mantegnids intacts (chap. 4.2–4.8, 7.8.3).

Ils dissegns da reconstrucziun da Jakob Heierli da l'onn 1907 cuntegnan intginas cuntradiziuns (chap. 7.3). El è sa referì principalmain ad ina fotografia d'in model da l'enchaschament da funtauna en la scala approximativa dad 1:9 che l'architect Christian Gartmann aveva fatg, il qual era vegnì incumbensà da manar la construcziun da l'enchaschament da funtauna che stueva

vegnir renovà l'onn 1907 – il model original, dal qual è vegnidas fatgas ulteriuras copias, po valair sco funtauna la pli fida da per la situaziun da chat originala (chap. 7.2). La cuntradiziun la pli evidenta sin ils dissegns da Jakob Heierli è la mancanza da las uschenumnadas aissas da viertgel: Ellas demussan chantuns tagliads giu cun la maniera e na pon uschia betg esser stadas integradas en la chascha d'aissas. Jakob Heierli ha posiziunà il dumber supponì d'aissas da chascha originalas (24 inclusiv las aissas da viertgel ch'el n'ha betg percurschì sco talas, empè da 16) en sia reconstrucziun, uschia che quella s'auzava bler pli fitg, che quai che dattan da chapir ils lains originals sco er il model da Christian Gartmann.

Gia l'onn 1853 avevan ins deliberà ils urs sura dals dus bists chavads ora pervia d'ina renovaziun da l'enchaschament da funtauna da quella giada, rumì ora ils bischens e duvrà vinavant quels fin l'onn 1907 sco substrucziun da l'enchaschament da funtauna piazzà suren (chap. 3.1.4). Da l'onn 1853 deriva in rapport detaglià dals chats pertutgant la stratigrafia sur e sut l'enchaschament da funtauna e pertutgant la proporzionalitad tenor scala dals urs sura da bischens e d'aissas (BRÜGGER 1853; chap. 7.4).

Dals onns 1833 e 1853 vegni raquintà che personas dad otganta onns sa regordian resp. ch'ina ditga populara inditgeschia, ch'ina «*ragisch d'in bostg*» saja stada plazzada en il fons da la funtauna, ch'ins haja prendì si quella e che la forza da l'aua minerala sa saja diminuida in pau (chap. 3.1.3; 7.6.2). Fastizs d'ina maniera vi dal bischen 2 laschan supponer ch'il raquint davart la renovaziun da l'enchaschament da funtauna dateschia circa da l'onn 1740, cur ch'ins ha auzà il bischen 2 per ina distanza nunenconuschenta. L'onn 1853 è vegnì resgià da-

vent l'ur sura marsch dal bischen 2 (chap. 7.6.3) – en la realisaziun originala han ils bi-schens 1 e 2 circa la medema autezza.

Grazia a l'unificaziun da differentas funtaunas (chap. 7) – grazia a la plausibilitad da las indicaziuns da las mesiras pli u main independentas ina da l'autra, pli u main concordantas da 1853 e da 1907 pertutgant il sector sura da l'enchaschament da funtauna, grazia a l'ensemble original probabla-main mantegnì cumpletta-main e grazia a la reconstrucziun da la situaziun dal bischen 2 resguardond l'auzament per ina distanza nunenconuschenta (1740) e l'autezza originala (1853) – èsi reussì da far ina nova reconstrucziun dal chat (chap. 8). L'autezza totala da quella è bler pli bassa che supponì fin ussa – la nova reconstrucziun è vegnida fatga considerond las mesiras dal sector sura; las indicaziuns da las mesiras da l'onn 1907 èn fitg cuntradictoras per l'ur sut dal chat. Quai na fa betg surstar, sch'ins considerescha il fossal stretg ed il salvament successiv da laina radunda/aissas e bischens.

Jakob Heierli aveva postulà l'onn 1907 che l'aua minerala culava tras ils dus bischens e che tant il spazi intermediar tranter la chascha a construcziun cun laina radunda e la chascha dad aissas sco er la chascha dad aissas sezza sajan stadas emplenidas cun arschiglia il mument ch'il stabiliment vegniva utilisà. Ord vista funcziunala n'ha quai dentant nagin senn: Pertge datti duas construcziuns da chaschas ch'en ultra da quai anc vegnidas realisadas en tecnicas cumpletta-main differentas? Tge avantatg ha la cumbinaziun da duas paraids fitg differentas, che sin l'emprima eglia da na duain betg divergiar funcziunalmain, perquai che tuttas duas èn revestgidas cun arschiglia?

Tenor il credo *form follows function* po vegnir tratga mo ina conclusiun da quai:

La diversa concepziun ed elavuraziun da la chascha a construcziun cun laina radunda e da la chascha dad aissas stueva avair in connex cun la differenta funcziun da las duas parais. Las colliaziuns a cucun guliv che vulan cuntanscher l'isolaziun maximala da la chascha dad aissas renvieschan a sia funcziun sco tala, numnadamain sco batschigl collectur per l'aua minerala, entant che la chascha a construcziun cun laina radunda dastgass esser plazzada sco ovra da protecziun per la chascha dad aissas e per armar il foss.

La cumprova che la chascha dad aissas n'era betg emplenida cun arschiglia, mabain almain sporadicamain accessibla, furnescha la pitga da raiver ch'è vegnida terrada – analogamain a la construcziun – durant il mez onn d'enviern 1411/1410 a.Cr. Tenor Jakob Heierli stuess la pitga da raiver esser vegnida emblidada durant il process da construcziun en la chascha dad aissas, arcunada en il pachet d'arschiglia ch'el ha postulà e mai pli chattada. Questa supposiziun implitgescha – ultra d'ina arcunaziun unitara en il funs – in mantegniment identic da las aissas e da la pitga da raiver. La pitga da raiver demussa – cuntrari a las aissas – dentant clers fastizs d'erosiun e pia in contact direct cun aua. La pitga da raiver dastgass avair servì sco stgala durant il nettegiament sporadic da la chascha dad aissas, ma per regla è ella vegnida duvrada probablamain autramain (p.ex. en edifizis en vischinanza).

En il mez onn d'enviern 1412/1411 a.Cr. è la funtauna minerala da San Murezzan vegnida tschiffada cun in bist ch'avà ora (bischen 3) – a quel lieu, nua che l'aua minerala che cuntegna oxid da fier arrivava – ord vista geologica – en moda natirala a la surfatscha (chap. 8.3). En il decurs da la primavaira 1411 a.Cr. dastgass la concentrasiun da l'aua minerala avair tshessà, per-

quai ch'il nivel da l'aua sutterrana vegn ad esser s'auzà pervia da la stagiun ed ad avair procurà per ina maschaida pli gronda d'aua minerala e d'aua sutterrana.

Ina construcziun focussada sin l'isolaziun cun dus bishens, cun in batschigl collectur (chascha dad aissas) e cun ina construcziun cun laina radunda sco protecziun, dueva cumbatter cunter questa problematica: La vetta che na lascha betg tras l'aua tranter l'aua minerala e l'aua sutterrana – ina vetta d'arschiglia – sto vegnir rutta dal tutfatg da la construcziun, per proteger l'aua minerala preziosa definitivamain da l'aua sutterrana. Per quest intent è vegnida terrada laina tranter il settember 1411 a.Cr. e l'avrigl 1410 a.Cr., è vegnida planisada e preparada la construcziun e probablamain construïda ordavant al sitg, almain en parts (chap. 8.4).

A maun da las analisas dendrocronologicas pon ins supponer, ch'ils circa 20 bists necessaris per la laina radunda èn vegnids terrads en ils conturns pli vasts da la funtauna. Per producir las aissas elavuradas en d'ina dastgassan però avair bastà quatter fin tshintg bists. Ord vista dendrocronologica e resguardond las mesiras èsi probabel ch'ils bishens 1 e 2 èn vegnids fatgs or d'in bist. Quest ultim è forsa vegni tschernì perquai che ses minz era infectà da marschira sitga, uschia ch'igl è stà relativamain lev da'l chavar ora, sco ch'ils experiments archeologics mettan a cor (chap. 6, 12).

La construcziun cun laina radunda è vegnida isolada cun mistgel; in conglomerat da quel è sa mantegni ed è vegni analisà botanicamain.

Pervia da la preschientscha dals purtaders da sporas dal sember u dal tieu alpin, che cumparan mo durant il temp da fluraschun da las spezias da pin, po l'enchaschament

da funtauna esser vegnì serrà ermeticamain e pia elavurà pir a partir dal zercladur / fanadur (chap. 13).

Ils urs sut dals bischens èn vegnids isolads cun pel-nursa. Vi dal bischen 1 è vegnì chattà l'onn 1907 in toc intact e vegnì surdà il medem onn al museum naziunal svizzer, nua ch'el figurava sbagliadamain sco «*rests da scorsa*». I sa tracta cleramain d'ina pel-nursa sco ch'ella è vegnida elavurada dal temp da bronz (chap. 14).

L'evaluaziun dals fastitgs d'elavuraziun vi da tut ils elements da construcziun ha mussà che las fassetas dals culps èn resultadas per gronda part tras il diever da maneras a stgalper, plinavant tras maneras. En il spectrum d'iseglia dal temp da bronz n'èn maneras a stgalper betg cumprovadas per la Svizra, entant ch'en Austria han ins registrà singuls exemplars. Ina colliaziun pussaivla vers (nord)ost inditgeschan er las spadas a manada plaina da San Murezzan, che dastgassan esser vegnidas producidas en la Baviera. I para evident ch'ellas èn arrivadas tras la Val da l'En a San Murezzan.

Analogamain ad ina nova tschiffada da la funtauna ils onns 1942 / 1943, cur ch'ins planisava da rumper tras dal tutfatg la vetta d'arschiglia (chap. 3.1.7), dastgass il percurs fermamain pendent da la stresa d'arschiglia vers il funs da la val esser vegnì sutvalità er durant la fasa da preparaziun en il temp da bronz, in percurs che na sa lascha insumma betg prevesair pervia dal terren pli u main planiv. En il temp da bronz n'ha la distanza effectiva ch'è vegnida construida durant il mezonnd'enviern 1411 / 1410 a.Cr. probablamain betg correspundì a quella planisada; mo il bischen 2 ha la finala reussì – forse cun agid d'in pitschen chanal da ruptura – da traversar la vetta d'arschiglia e da generar in access direct al material da morena che

sa chattava sutvart, ed en il qual circulava l'aua minerala (chap. 8.5). Ni la chascha dad aissas u la construcziun cun laina radunda ni il bischen 1 cuntanschevan cun lur ur sut sin plaun orizontal nuninterruttamain l'ur sura dal material da morena, main dir ina vetta entaifer la stresa d'arschiglia ed eran pia daventads obsolets areguard lur funzionalitad. L'aua sutterrana pudeva cular – schizunt al pli bass nivel – en quellas parts da la construcziun.

Durant il temp d'utilisaziun da l'enchaschament da funtauna, che dastgass avair importà sin fundament da las dataziuns tipologicas dals chats da metal circa 100 fin maximalmain 150 onns, era pia unicamain il bischen 2 en il focus e serviva sco enchaschament d'aua minerala (chap. 8.6). El sa distingua – tras ils deposits da bronz ch'èn vegnids menziunads al cumenzament e tras la ferma coluraziun d'oxid da fier sin sia vart dadens – er archeologicamain ferm dal bischen 1.

I na fa betg surstar ch'i na dat naginas autras construcziuns d'enchaschament da funtauna cumparegliablas, perquai che gia la moda da construcziun planisada era adattada ad ina situaziun geologica specifica supponida, che ha alura stuì vegnir adattada a la situaziun geologica effectiva.

La contextualisaziun sacrala sco er spaziala sto vegnir chapida en in spazi surregional (chap. 10, 11). Il chat dal temp da bronz en l'aua da Berlin-Spandau cumprova per exempel – cun in vast spectrum d'armas da differenta provegnientscha – la ferma francaziun da plazzas naturalas sontgas, che s'extenda sur in vast territori en las societads dal temp da bronz.

Dapi l'onn 2014 è la construcziun da lain, ch'è sa mantegnida fitg bain, exposta en la

bavetta sanada aposta per ella, en il Forum Paracelsus, en il quartier dals bogns da San Murezzan.

Translaziun:

Ursina Saluz

Servetsch da translaziuns

Chanzlia chantunala dal Grischun

